

АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ТА АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ У КРАЇНАХ ЄС І УКРАЇНИ

© 2020 ПОЛЯКОВА О. Ю., ХАУСТОВА В. Є.

УДК 332.122
JEL Classification: O13; O18

Полякова О. Ю., Хаустова В. Є.

Аналіз тенденцій розвитку сільських територій та агропромислового комплексу у країнах ЄС і Україні

Метою статті є визначення тенденцій розвитку сільських територій та агропромислового комплексу у країнах ЄС і Україні. Згідно з метою дослідження було проаналізовано: темп приросту (зменшення) сільського населення у країнах ЄС та Україні; зростання рівня урбанізації у країнах ЄС та Україні; зміни у структурі населення країн ЄС за рівнями урбанізації території; динаміку співвідношення міського та сільського населення у країнах ЄС; рівень зайнятості у країнах ЄС; питому вагу зайнятих у сільському господарстві; питому вагу сільського господарства, лісництва та рибництва у ВВП країн ЄС та України; розподіл країн ЄС за валовою доданою вартістю сільського господарства; розподіл сільськогосподарських підприємств країн ЄС за видами сільськогосподарського виробництва; використання земель для вирощування сільськогосподарських культур у країнах ЄС; структуру випуску продукції за напрямками сільського господарства країн ЄС; вартісну структуру випуску рослинництва та тваринництва країн ЄС; структуру сільськогосподарських підприємств (ферм) у країнах ЄС за обсягом використовуваної землі. За результатами аналізу визначено, що у цілому для сільських територій та аграрного сектору більш розвинених країн ЄС характерні проблеми старіння населення, екологічні проблеми земель і водних ресурсів, нерівномірність розвитку за регіонами. Для країн, які приєдналися до ЄС у 2004–2007 рр., проблеми сільських територій пов'язані із недостатньою розвиненістю інфраструктури, у тому числі сфери послуг, також старіння населення, великою кількістю дрібних фермерських господарств, які потребують допомоги, втратою робочої сили на селі тощо. Спільними для країн ЄС та України визначено проблеми: депопуляція та старіння населення, спустошення віддалених територій, незадовільний стан базової інфраструктури, низька конкурентоспроможність дрібних сільгоспвиробників, мала кількість молодих фермерів, переважно низька кваліфікація робочої сили та забезпеченість обладнанням дрібних і малих господарств, значне екологічне навантаження на природне середовище.

Ключові слова: сільські території, агропромисловий комплекс, аграрний сектор, сільське населення, урбанізація, сільське господарство, лісництво, рибництво, рослинництво, тваринництво, сільськогосподарські культури, фермерські господарства.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-2-39-54>

Рис.: 12. Табл.: 3. Бібл.: 17.

Полякова Ольга Юріївна – кандидат економічних наук, доцент, завідувач сектора макроекономічного аналізу та прогнозування відділу макроекономічної політики та регіонального розвитку, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пров. Інженерний, 1а, 2 пов., Харків, 61166, Україна)

E-mail: polya_o@ukr.netORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8207-3198>Researcher ID: <http://www.researcherid.com/F-3460-2015>SPIN: <http://elibrary.ru/5449-6644>

Хаустова Вікторія Євгенівна – доктор економічних наук, професор, завідувач сектора промислової політики та інноваційного розвитку, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пров. Інженерний, 1а, 2 пов., Харків, 61166, Україна)

E-mail: v.khaust@gmail.comORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5895-9287>Researcher ID: <http://www.researcherid.com/Q-9045-2016>

Scopus Author ID: 84930494392

SPIN: <http://elibrary.ru/3860-8086>УДК 332.122
JEL Classification: O13; O18

Полякова О. Ю., Хаустова В. Є. Анализ тенденций развития сельских территорий и агропромышленного комплекса в странах ЕС и Украине

Целью статьи является определение тенденций развития сельских территорий и агропромышленного комплекса в странах ЕС и Украине. Согласно цели исследования были проанализированы: темпы прироста (убыли) сельского населения в странах ЕС и Украине; рост уровня урбанизации в странах ЕС и Украине; изменения в структуре населения стран ЕС по уровням урбанизации территории; динамика

UDC 332.122
JEL Classification: O13; O18

Poliakova O. Y., Khaustova V. Y. Analysis of Trends in the Development of Rural Areas and the Agro-Industrial Complex in EU Countries and Ukraine

The aim of the article is to identify trends in the development of rural areas and the agro-industrial complex in EU countries and Ukraine. In view of this, the study analyzes: rate of rural population growth (loss) in EU countries and Ukraine; increase in the level of urbanization in EU countries and Ukraine; changes in the structure of the population of EU countries by the level of urbanization; changes in the ratio of urban and rural population in EU coun-

соотношения городского и сельского населения в странах ЕС; уровень занятости в странах ЕС; удельный вес занятых в сельском хозяйстве; удельный вес сельского хозяйства, лесничества и рыболовства в ВВП стран ЕС и Украины; распределение стран ЕС по валовой добавленной стоимости сельского хозяйства; распределение сельскохозяйственных предприятий стран ЕС по видам сельскохозяйственного производства; использование земель для выращивания сельскохозяйственных культур в странах ЕС; структура выпуска продукции по направлениям сельского хозяйства стран ЕС; стоимостная структура выпуска растениеводства и животноводства стран ЕС; структура сельскохозяйственных предприятий (ферм) в странах ЕС по объемам используемой земли. По результатам анализа установлено, что в целом для сельских территорий и аграрного сектора более развитых стран ЕС характерны проблемы старения населения, экологические проблемы земель и водных ресурсов, неравномерность развития по регионам. Для стран, которые присоединились к ЕС в 2004–2007 гг., проблемы сельских территорий связаны с недостаточной развитостью инфраструктуры, в том числе сферы услуг, а также старением населения, большим количеством мелких фермерских хозяйств, которые нуждаются в помощи, потере рабочей силы на селе и т. д. Общими для стран ЕС и Украины определены проблемы: депопуляция и старение населения, опустошение отдаленных территорий, неудовлетворительное состояние базовой инфраструктуры, низкая конкурентоспособность мелких сельхозпроизводителей, малое количество молодых фермеров, преимущественно низкая квалификация рабочей силы и обеспеченность оборудованием мелких и малых хозяйств, значительная экологическая нагрузка на окружающую среду.

Ключевые слова: сельские территории, агропромышленный комплекс, аграрный сектор, сельское население, урбанизация, сельское хозяйство, лесничество, рыболовство, растениеводство, животноводство, сельскохозяйственные культуры, фермерские хозяйства.

Рис.: 12. **Табл.:** 3. **Библ.:** 17.

Полякова Ольга Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент, заведующий сектором макроэкономического анализа и прогнозирования отдела макроэкономической политики и регионального развития, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пер. Инженерный, 1а, 2 эт., Харьков, 61166, Украина)

E-mail: polya_o@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8207-3198>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/F-3460-2015>

SPIN: <http://elibrary.ru/5449-6644>

Хаустова Виктория Евгеньевна – доктор экономических наук, профессор, заведующий сектором промышленной политики и инновационного развития, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пер. Инженерный, 1а, 2 эт., Харьков, 61166, Украина)

E-mail: v.khaust@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5895-9287>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/Q-9045-2016>

Scopus Author ID: 84930494392

SPIN: <http://elibrary.ru/3860-8086>

tries over time; employment rate in the EU; share of people employed in agriculture; share of agriculture, forestry and fish farming in the GDP of EU countries and Ukraine; distribution of EU countries by gross added value of agriculture; distribution of agricultural enterprises of EU countries by types of agricultural production; land use for growing crops in EU countries; structure of production by areas of agriculture in EU countries; cost structure of crop and livestock production in EU countries; structure of agricultural enterprises (farms) in EU countries by the amount of land used. Based on the results of the analysis, it is found that, in general, rural areas and the agricultural sector of more developed EU countries are characterized by problems of population aging, environmental problems of land and water resources, and uneven development across their regions. For the countries that joined the EU in 2004–2007, the problems of rural areas are associated with the underdeveloped infrastructure (including the service sector), population aging, large number of very small farms that need assistance, and outflow of labor force from rural areas, etc. It is determined that the problems common for EU countries and Ukraine are depopulation and population aging; depopulation in remote areas; unsatisfactory condition of the basic infrastructure; low competitiveness of very small agricultural producers; small number of young farmers; as a rule, low qualifications of the labor force and poor provision with equipment of very small and small farms; significant environmental impact.

Keywords: rural areas, agro-industrial complex, agrarian sector, rural population, urbanization, agriculture, forestry, fish farming, crop production, animal husbandry, crops, farms.

Fig.: 12. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 17.

Poliakova Olga Yu. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Head of the Sector of Macroeconomic Analysis and Forecasting, Department of Macroeconomic Policy and Regional Development, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (2 floor 1a Inzhenernyi Ln., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: polya_o@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8207-3198>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/F-3460-2015>

SPIN: <http://elibrary.ru/5449-6644>

Khaustova Viktoriia Ye. – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Head of the Sector of Industrial Policy and Innovative Development, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (2 floor 1a Inzhenernyi Ln., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: v.khaust@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5895-9287>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/Q-9045-2016>

Scopus Author ID: 84930494392

SPIN: <http://elibrary.ru/3860-8086>

Вступ. Розвиток сільського господарства та забезпечення гідного життя населення сільських територій є основою забезпечення продовольчої безпеки людства у цілому. Ліквідація голоду і сталий розвиток населених пунктів проголошені ООН цілями тисячоліття разом з іншими

соціальними й екологічними цілями тощо [1]. В обґрунтуванні цілей ООН зазначається, що сільське господарство є найбільшим роботодавцем у світі і забезпечує для 40 % сьогоденного населення планети засоби для існування. Це найбільше джерело доходу і робочих місць для бідних

сільських домогосподарств. П'ятсот мільйонів дрібних фермерських господарств, переважно богарних (без додаткового зрошення), забезпечують до 80 % споживаної їжі в більшості країн, що розвиваються. Розвиток дрібних фермерських господарств є запорукою зміцнення продовольчої безпеки та збільшення виробництва харчових продуктів для місцевих і глобальних ринків [1]. Зважаючи на світовий характер проблеми забезпечення продовольчої безпеки, а також значну кількість можливих варіантів розвитку сільськогосподарського виробництва у країнах світу, зокрема, країнах ЄС, доцільним є порівняльний аналіз стану сільських територій та аграрного виробництва України із розвинутими країнами.

Аналіз публікацій з досліджуваної проблематики.

Різним аспектам розвитку сільських територій та аграрного комплексу країн світу та України присвячено досить багато праць науковців, серед яких варто виділити роботи: М. Баланівського, А. Бидик, Т. Бондар, І. Гончарука, С. Девко, М. Кизима, В. Кравців, А. Лісового, М. Лесіва, М. Маліка, С. Надвиничного, О. Онищенко, О. Павлова, С. Писаренко, М. Поленкова, П. Саблука, О. Станкевича, М. Талавирі, В. Тарасенка, Ю. Уркевича, В. Юрчишин та ін. Проте динамічність процесів, що відбуваються в агросекторах майже всіх країн світу, важливість аграрного сектора для економіки, а також посилення уваги до проблем розвитку сільських територій, дозволяє зазначити необхідність поглиблення досліджень у межах зазначеної проблематики. Необхідність вирішення широкого кола проблем розвитку сільських територій та агропромислового комплексу в Україні потребує ґрунтовного аналізу досвіду розвинутих країн у розв'язанні аналогічних проблем задля визначення шляхів його імплементації у вітчизняних умовах господарювання.

Метою статті є визначення тенденцій розвитку сільських територій та агропромислового комплексу у країнах ЄС і України.

Основними завданнями дослідження є: аналіз наявних тенденцій розвитку сільських територій та агропромислового комплексу у досліджуваних країнах; виявлення спільних і відмінних трендів, рис і проблем у розвитку сільських територій України та країн ЄС.

Викладення основних результатів дослідження.

Для цілей порівняльного аналізу динаміки розвитку сільських територій та аграрного сектора було обрано країни ЄС, що пояснюється такими чинниками:

- прагнення України до європейських стандартів життя населення;
- підписання Угоди про асоціацію з ЄС, що накладає на Україну певні зобов'язання щодо забезпечення якості та безпечності харчових продуктів, основою яких є саме сільськогосподарське виробництво;
- необхідність розширення зовнішньоторгових зв'язків із ЄС, зокрема, у частині торгівлі сільськогосподарськими та харчовими продуктами;
- спільні кліматично-природні умови в Україні та сусідніх державах ЄС;
- наявність значного досвіду реформування економіки, зокрема, аграрного сектора у країнах ЄС, які донедавна відносилися до транзитивних економік.

При виборі країн ЄС для подальшого аналізу окремих тенденцій було виключено малі та замалі за територією та населенням країни (Кіпр, Мальта, Люксембург), і частково Хорватію, оскільки вона приєдналася до ЄС нещодавно. Через значні кліматичні відмінності від України, Швецію та Фінляндію до аналізу включено лише довідково. До аналізу окремих тенденцій також було включено Білорусь та РФ, зважаючи на те, що соціальна, культурна й економічна інфраструктура донедавна формувалася за однаковими стандартами.

Як свідчать дані табл. 1, найближчими до України за площею є Франція та Іспанія, за чисельністю населення – також Іспанія та Польща. За щільністю населення до України найближчою є Болгарія, Ірландія, Греція, Румунія та Іспанія.

Таким чином, за масштабами та заселеністю Іспанія є порівнянною з Україною, але, зважаючи на суттєву різницю у природно-кліматичних умовах, орієнтуватися лише на досвід цієї країни недоцільно. Тому у подальшому розглядатимуться усі країни ЄС.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика України і країн ЄС за 2015 р.

Країни	Територія, тис. км ²	Середньорічна чисельність населення, млн	Щільність населення, осіб на 1 км ²
1	2	3	4
Австрія	83,9	8,6	103
Бельгія	30,5	1,3	369
Болгарія	111,0	7,2	65
Велика Британія	242,9	65,1	268
Греція	132,0	10,8	82
Данія	43,1	5,7	132
Естонія	45,2	1,3	29
Ірландія	70,3	4,7	67
Іспанія	506,0	46,4	92

Закінчення табл. 1

1	2	3	4
Італія	301,3	60,7	202
Кіпр	9,3	0,9	92
Латвія	64,6	2,0	31
Литва	65,3	2,9	44
Люксембург	2,6	0,6	220
Мальта	0,3	0,4	1367
Нідерланди	41,5	16,9	408
Німеччина	357,0	81,7	229
Польща	312,7	38,0	121
Португалія	92,0	10,4	113
Румунія	238,4	19,8	83
Словаччина	49,0	5,4	111
Словенія	20,3	2,1	102
Угорщина	93,0	9,8	106
Україна	603,5	42,7	75
Фінляндія	338,2	5,5	16
Франція	551,5	66,6	121
Хорватія	56,5	4,2	74
Чехія	78,9	10,5	134
Швеція	450,0	9,8	22

Джерело: укладено авторами за даними [2, с. 577–578]

Динаміка щільності населення країн ЄС за 2010–2017 рр. свідчить про наявність значних відмінностей відповідно до рівня розвитку країн. Так, у цілому по ЄС щільність населення незначно зросла (на 1,8 особи на 1 км²). Але, якщо у Бельгії населеність зросла на 13,4, Великій Британії – на 11,7, Данії – на 7,7 особи на 1 км², то у Румунії зниження склало 9,1, у Литві – 3,6, у Болгарії – 3,1 особи на км² [3]. Отже, спустошення території відбувається нерівномірно по країнах, а можливості вільного пересування та єдиного ринку праці призводять до посилення міграції населення з менш розвинутих країн ЄС до більш заможних.

У статистичній методології ЄС для аналізу розподілу населення за рівнем урбанізації використовується така класифікація [4]:

- міста (city) – локальні адміністративні центри, у яких не менше 50 % населення мешкає у одному чи більше урбанізованих центрів (кластерів) із щільністю населення понад 1500 осіб/км² і кількістю населення не менше 50 тис. осіб;
- міські та приміські території – території, у яких не більше 50 % населення мешкає в урбанізованих центрах, та не більше 50 % – у сільських районах;
- урбанізовані території – кластери, у яких щільність населення складає не менше 300 осіб/км² і кількість населення не менше 5000 осіб;

- сільські території – території на яких більше 50 % мешкає поза межами урбанізованих територій.

Відповідно, за рівнями урбанізації виділяють переважно урбанізовані території, переважно сільські території та проміжні території. Зважаючи на відмінності у класифікації, пряме порівняння стану заселеності територій в Україні та країнах ЄС ускладнено, а тому здійснюватиметься лише на основі даних міжнародних статистичних баз.

Порівняння динаміки темпів падіння сільського населення у ЄС та Україні (рис. 1) дозволяє зробити висновок, що зменшення кількості сільського населення є загальноєвропейською тенденцією. Але, якщо темпи падіння у країнах ЄС протягом 2000–2017 рр. були майже постійними, то в Україні падіння було набагато стрімкішим протягом 2000–2010 рр. і тільки останні роки відповідає загальноєвропейським тенденціям.

У цілому негативна динаміка кількості населення сільських територій призводить до підвищення рівня урбанізації країн, як показано на рис. 2. Рівень урбанізації в Україні залишається меншим, ніж у цілому по країнах ЄС, і зростає повільніше.

Як зазначається у доповіді [6], сповільнення зростання рівня урбанізації спостерігається загалом у всьому світі. Але причини цього явища, які наводяться у доповіді, а саме – екологічні переваги мешкання у сільських тери-

Темп приросту (зменшення)
сільського населення, %

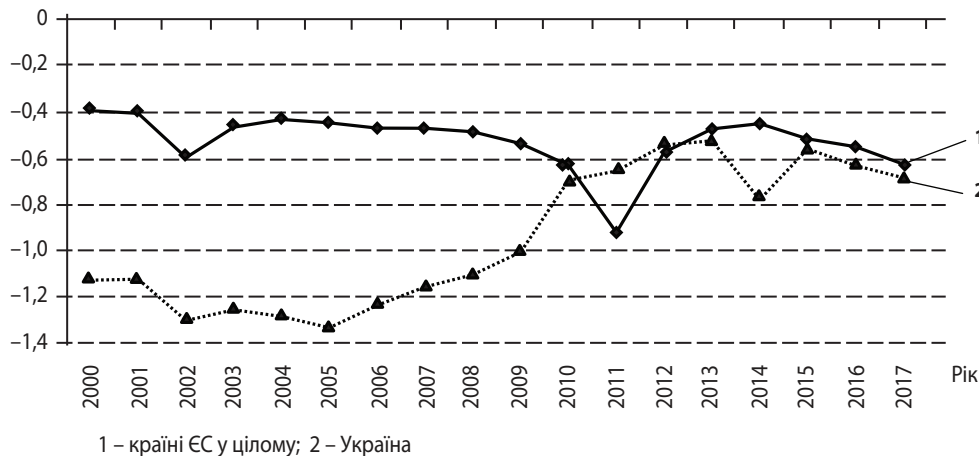

Рис. 1. Темп приросту (зменшення) сільського населення у країнах ЄС та Україні

Джерело: укладено авторами за даними [4; 5]

торіях, можливість простіше відкрити власну справу, не притаманні Україні. Існують і окремі специфічні причини зворотного руху населення з міст до сільських територій. Так, у Франції значна кількість біженців з країн північної Африки та Близького Сходу переважно намагається осели-

тися у містах, що призводить до погіршення криміногенної ситуації. Тому мешканці міст, які мають можливість працювати віддалено або скористатися транспортом, віддають перевагу приміським територіям. Схожі процеси відбуваються і у столицях інших розвинутих країн.

Рівень урбанізації, %

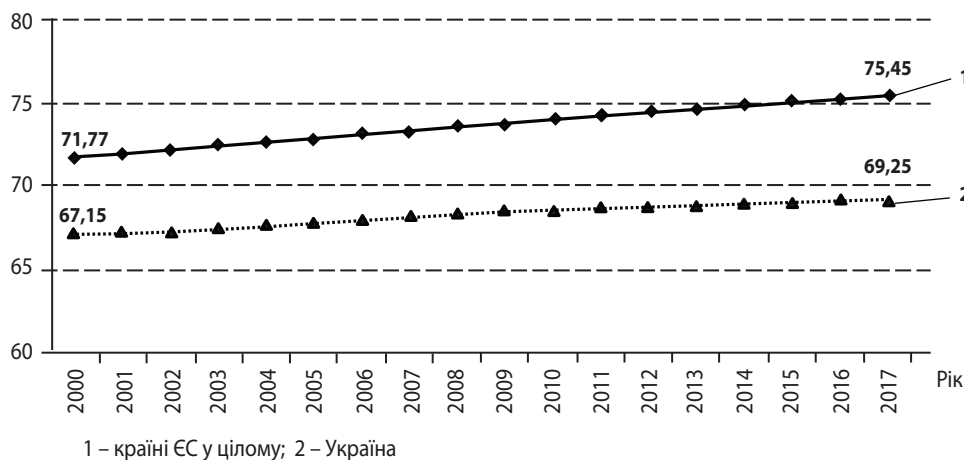

Рис. 2. Зростання рівня урбанізації у країнах ЄС та Україні

Джерело: укладено авторами за даними [4; 5]

Відмінністю характеру урбанізації в країнах ЄС є зростання кількості населення у невеликих міських поселеннях, а не у мегаполісах, як показано на рис. 3.

Загальна для усіх країн ЄС та СНД тенденція до міграції сільського населення у міста має значні відмінності по різних країнах (рис. 4). Співвідношення міського та сільського населення в Україні відповідає середньому рівню серед розглянутих країн. Виключаючи з розгляду такі країни, як Норвегія, Швеція, Фінляндія, Ісландія та Мальта, які мають значну питому вагу міського населення через географічні особливості територій, можна зазначити, що у найбільш розвинутих країнах (Німеччина, Велика Британія, Франція) рівень урбанізації значно більше, ніж в Україні.

Окреме зауваження необхідно зробити щодо Нідерландів та Данії, оскільки їх рівень урбанізації є одним з найвищих, але, як буде показано далі, саме ці країни є лідерами сільськогосподарського виробництва й експорту окремих груп товарів.

Аналіз руху сільського населення у країнах ЄС дозволяє зробити висновок, що проблема депопуляції сільських територій є актуальною не тільки для України, але й для більшості країн ЄС, особливо найбільш розвинутих. Тому необхідним є аналіз державної політики цих країн, яка спрямована на подолання негативної тенденції.

Загальносвітовий характер проблеми надмірної урбанізації зазначається Продовольчою та сільськогоспо-

Розподіл населення
за рівнем урбанізації, %

Рис. 3. Зміни у структурі населення країн ЄС за рівнями урбанізації території

Джерело: укладено авторами за даними [4]

дарської організацією ООН [8]. Як один з перспективних напрямів світові експерти визначають територіально орієнтований підхід. Він здійснюється в нерозривному зв'язку з територіальним плануванням міських районів і малих міст і поліпшенням регіональної інфраструктури і, відповідно, дозволяє вирішувати проблеми, що призводять до відтоку населення з сільських районів. Наприклад, за відсутності робочих місць на тій чи іншій території інвестиції в інфраструктуру, що відноситься до продовольчих систем, можуть генерувати зайнятність в сільському господарстві і несільськогосподарських галузях економіки. Якщо сільських жителів привертає вищий рівень добробуту в міських центрах, темпи міграції в перевантажені мегаполіси можна знизити за допомогою інвестицій в освіту, охорону здоров'я, комунікації та місця відпочинку на рівні агломерації, тобто в невеликих містах і селищах, розподілених по всій території, які знаходяться поблизу або безпосередньо у сільських районах.

Відсутність робочих місць та, як наслідок, низький рівень зайнятості сільського населення є однією з причин міграції до міст в Україні [9]. Натомість у країнах ЄС рівень зайнятості практично не залежить від рівня урбанізації території, як видно з рис. 5 [4]. У цілому відбулося зростання зайнятості протягом 2005–2017 рр., а різниця складає лише 0,9 в.п. В окремих країнах рівень зайнятості помітно відрізняється у сілах і сільській місцевості. Так, у 2017 р. найбільша різниця у 15,6 в.п. була у Болгарії на користь міст, 13,9 в.п. – у Литві, 8,3 в.п. – у Хорватії. Натомість у Австрії на 7,5 в.п. рівень зайнятості у сільській місцевості перевищував зайнятність у містах, а у Бельгії – на 6,5 в.п. У цілому в більш розвинених країнах з вищим рівнем доходу рівень зайнятості або не залежить від урбанізації території, або вищий саме у сільській місцевості, а у менш розвинутих країнах ЄС ситуація протилежна. Таким чином, саме заходи щодо створення додаткових робочих місць у сільських територіях, запроваджені у країнах, які нещодавно при-

єдналися до ЄС, можуть стати прикладом для України. Але не можна вважати, що усі заходи однаково позитивні, оскільки результати є різними. Так, у Болгарії, незважаючи на велику різницю зайнятості, розрив за 2005–2017 рр. трохи скоротився (з 17,3 у 2010 р. до 15,6), а у Литві, навпаки, зріс майже удвічі (з 7,3 в.п. до 13,9).

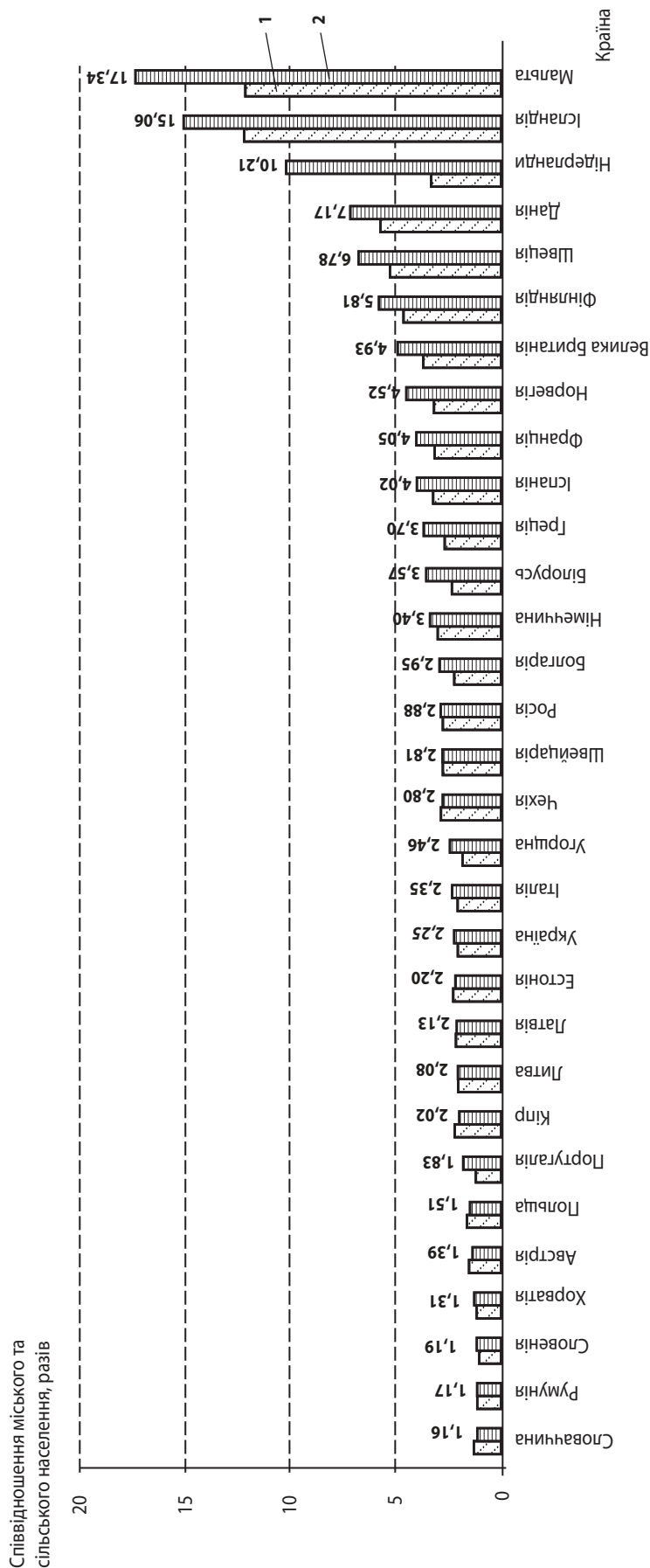
Однією з головних проблем, яка набуває все більшої значущості у країнах ЄС, як і в Україні, є старіння населення серед зайнятих у сільському господарстві. За даними звіту Єврокомісії за 2017 р. [10], лише 5,6 % ферм знаходяться в управлінні молодих людей віком до 35 років. Натомість понад 31 % фермерів старші 65 років. Найгіршою є ситуація у Португалії, Іспанії Великій Британії та на Кіпрі, де співвідношення молодих фермерів до тих, хто старше 65 років, менше 0,1. Значно краща ситуація у Німеччині, Австрії, Польщі, де це співвідношення більше 1.

Старіння робочої сили на селі створює додаткові ризики для забезпечення конкурентоспроможності сільського господарства Європи та продовольчої безпеки країн у найближче десятиріччя. Питома вага молодих фермерів у кількості ферм, використанні землі та володінні землею, випуску продукції дуже мала. Ферми, як правило, є середніми за розмірами, а дохід і капітал – нижче середнього. Проте молоді фермери мають вищий рівень кваліфікації, ніж старше покоління, їх діяльність характеризується більшим рівнем інвестування, продуктивності разом із більшим рівнем боргового навантаження. Тому значна частина програм підтримки у країнах ЄС спрямована саме на заохочення молодих фермерів до розвитку власного бізнесу.

Значення сільського господарства у економіці країн ЄС істотно відрізняється від України. Рівень зайнятості населення у сільському господарстві в Україні у 3,5 рази вищий, ніж у країнах ЄС. Крім того, якщо в Україні останні 4 роки він майже не змінювався, то в країнах ЄС спадна тенденція зберігається (рис. 6). Водночас у країнах ЄС відбувається заміщення неповної зайнятості на повноцінну.

Водночас значення сільського господарства у ВВП країн ЄС також значно менше, ніж в Україні, і має слабку, але стійку тенденцію до зменшення (рис. 7). Різниця у динаміці питомої ваги сільського господарства у ЄС та Україні дозволяє зробити висновок про більш стійку структуру економіки країн ЄС у цілому, що не призводить до суттєвих коливань залежно від змін на світовому ринку.

Загалом по країнах ЄС існує певна сільськогосподарська спеціалізація економіки країн. Так, найменшою є питома вага сільського господарства у ВВП Великої Британії (0,52 %), Німеччини (0,63 %), Бельгії (0,62 %), найвищими – у Румунії (4,4 %), Болгарії (3,7 %) та Греції (3,5 %). Отже, сільськогосподарська політика ЄС більшою мірою стосується саме країн, що приєдналися до ЄС останніми. Крім того, слід зазначити, що у Болгарії та Румунії, які приєдналися до ЄС одними з останніх, та у Словенії саме у рік приєднання відбулося різке скорочення питомої ваги сільського господарства у ВВП, яке значно перевищувало темпи скорочення попередніх 20 років. Водночас зміни у структурі зайнятості відбулися майже на 10 років пізніше (за 2015–2017 рр.). Отже, з одного боку, політика ЄС щодо підтримки зайнятості сільського населення мала позитивні

1 - 2000 р.; 2 - 2017 р.
 Примітка: співвідношення у Бельгії складало 33,8 разу у 2010 р. та 48 разів - у 2017 р.
 Числові дані відповідають 01.01.2017 р.

Рис. 4. Динаміка співвідношення міського та сільського населення у країнах ЄС

Джерело: укладено авторами за даними [7]

Рівень зайнятості, %

Рис. 5. Рівень зайнятості у цілому у країнах ЄС, % від економічно активного населення віком 15–74 років

Джерело: укладено авторами за даними [4]

Питома вага, %

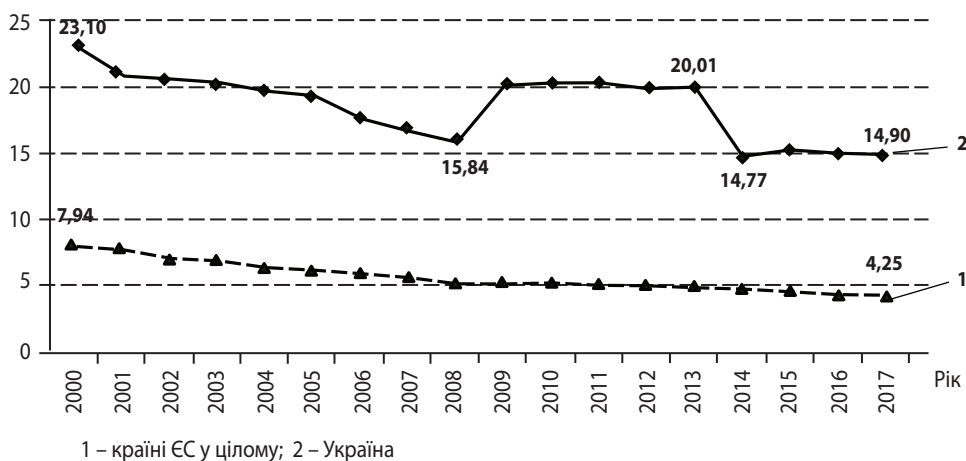

Рис. 6. Питома вага зайнятих у сільському господарстві, % від усіх зайнятих

Джерело: укладено авторами за даними [4; 5]

Питома вага, %

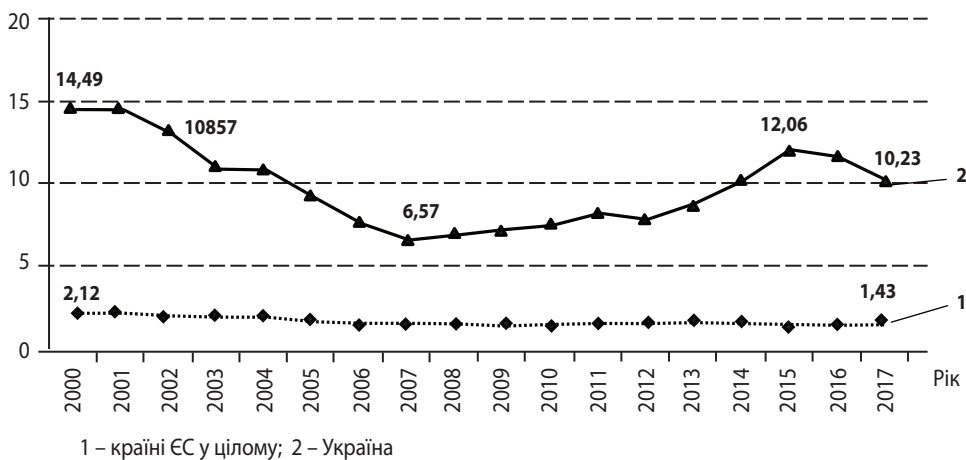

Рис. 7. Питома сільського господарства, лісництва та рибництва у ВВП країн ЄС та України

Джерело: укладено авторами за даними [4; 5]

наслідки, а з іншого, приєднання до ЄС країн з традиційно високою важливістю сільського господарства не призвело до розширення для них ринку збуту власної продукції.

За результатами 2018 р. лише 3 країни – Італія, Франція та Іспанія – забезпечили 51,3 % усієї доданої вартості, створеної у сільському господарстві ЄС. Причому з 2010 р. ситуація майже не змінилася, тоді питома вага цих країн становила 49,7 % (рис. 8).

Загальною проблемою для країн ЄС є значне підвищення конкуренції у сільському господарстві, що призводить до скорочення кількості ферм. За даними [4] протягом 2005–2016 рр. кількість ферм скоротилася на 28,3 %, причому найбільшого скорочення зазнало сільське господарство Болгарії (–62,1 %), Польщі (–43 %), країн Балтії (близько 40 %), Угорщини (–39,8 %), Чехії (–37,2 %) та Італії (–33,7 %).

Найбільша кількість сільськогосподарських підприємств ЄС у 2016 р. була розташована у Румунії – 32,7 %. Але переважна частина цих підприємств дрібні, які мають у розпорядженні менше 2 га землі (70,2 % усіх підприємств), 99,2 % цих підприємств належать фізичним особам. Така ситуація у Румунії призводить до того, що майже за усіма видами сільськогосподарської діяльності саме Румунія лідирує за кількістю підприємств.

Лідером за кількістю підприємств, які займаються садівництвом закритого та відкритого ґрунту, є Іспанія – відповідно 22,6 % та 15,6 % усіх таких підприємств ЄС. Переважна частина підприємств садівництва іншого (змішаного) типу знаходяться у Польщі – 25,0 %. Але частка усіх таких підприємств у загальній кількості підприємств ЄС дуже мала – 1,8 %.

Природним чином лідером у виноградарстві є Італія, у ній зосереджено 23,8 % усіх підприємств ЄС, другою за кількістю є знов Румунія (18,9 %).

В Іспанії знаходяться 28,3 % усіх підприємств з вирощування фруктів і цитрусових, в Італії – 15,7 %, у Греції – 10,7 %.

Найбільший рівень концентрації сільськогосподарських підприємств визначається природними умовами вирощування оливок. В Італії, Греції та Іспанії у сукупності зосереджено 95,4 % (35,9 %, 32,9 % та 26,6 % відповідно).

Розподіл підприємств ЄС за видами сільськогосподарського виробництва показано у табл. 2.

Землі у цілому в ЄС використовуються переважно для вирощування зернових культур (табл. 3), при цьому їх розподіл за культурами майже не змінюється протягом 2010–2017 рр. Найбільші зрушення відбулися у інших напрямках використання земель щодо видів рослинництва, пов'язаних із вирощуванням культур, які безпосередньо вживаються населенням. Так, майже у 2,1 разу збільшилися площі, зайняті під вирощування оливок, у 2 рази – для вирощування фруктів, ягід та горіхів, у 1,7 разу зросли площі, на яких вирощуються бобові культури, і на 6,5 % – землі для вирощування свіжих овочів. Ці зрушення можна пояснити підвищенням попиту саме на бобові, свіжі овочі та фрукти, що викликано зсувом культури харчування зі зростанням добробуту населення країн ЄС. Натомість посадки тютюну займали у 2017 р. лише 64,3 % тих земель, які використовувалися у 2010 р. Землі, які засаджені багаторічними техніч-

ними культурами (переважно олійними), не змінювалися протягом 2010–2017 рр.

Усталений розподіл земель, використовуваних для вирощування різних культур, говорить про досягнення рослинництвом ЄС стану рівноваги, що дозволяє забезпечити необхідними харчовими продуктами населення країн і забезпечує можливості експорту окремих видів продукції.

Вартісна структура випуску сільського господарства країн ЄС у цілому майже збалансована. Проте існують значні розбіжності по окремих країнах (рис. 9). Для розвинутих країн ЄС, які не мають природних вад або переваг, характерна збалансована структура (Бельгія, Нідерланди, Німеччина). Переважання рослинництва спостерігається здебільшого у країнах, які мають кліматичні переваги (Італія, Іспанія, Греція, Франція), або менш розвинутих, які не можуть забезпечити дотримання усіх стандартів тваринництва ЄС (Румунія, Болгарія, Чехія, Словаччина тощо). Тваринництво переважає у Данії, Австрії, Польщі, Естонії, Великій Британії, а також Фінляндії та Ірландії (через специфічні географічні умови).

У структуру випуску продукції агропромислового комплексу Єврокомісія включає не тільки продукцію власне сільськогосподарську, але й окремі кінцеві продукти. У вартісній структурі випуску (рис. 10) переважають овочі та баштанні, частка яких порівняно з 2010 р. збільшилася на 0,9 в.п. Натомість частка другої за обсягом групи – зернових – зменшилася за цей період на 1,4 в.п., а частка фуражного зерна зменшилася на 2,4 в.п. Виробництво вина стало відігравати більшу роль, його частка у обсязі випуску збільшилася на 1,3 в.п.

У цілому по ЄС виробництво основних видів продукції рослинництва за період 2010–2017 рр. зросло. Лише обсяг вироблених оливок у натуральному виразі зменшився на 2,7 %, що пояснюється втратою врожайності. Найбільше зросло виробництво сухих бобових (319 %). Крім того, зросло на 46,6 % виробництво насіння соняшнику, що становить суттєву загрозу сільськогосподарському експорту України.

Зростання обсягу продукції у ЄС відбувалося переважно за рахунок підвищення врожайності. Найбільше зросла врожайність помідорів (на 119,2 ц/га), картоплі (на 59 ц/га) та інших овочевих культур. Попередньо проведений аналіз стану сільських територій та сільського господарства в Україні [9; 12] дозволяє говорити про суттєве відставання сільського господарства України щодо підвищення врожайності усіх культур, що створює додаткові ризики втрати експортного потенціалу сільського господарства.

Слід зазначити, що врожайність сільськогосподарських культур нерівномірна по країнах ЄС. Так, врожайність пшениці у Франції (67,7 ц/га) на 38,6 % більша, ніж у Польщі (48,8 ц/га), кукурудзи – на 22,3 %, картоплі – майже двічі, соняшника – на 43,4 % [13]. Така ситуація призводить до посилення позиції розвинутих країн ЄС у забезпеченні продовольством усього населення союзу та послабленням конкурентних позицій менш розвинутих країн, зростання залежності їх харчової безпеки від імпорту.

У структурі випуску продукції тваринництва у цілому по ЄС домінує молоко, на нього у 2017 р. припадало більше

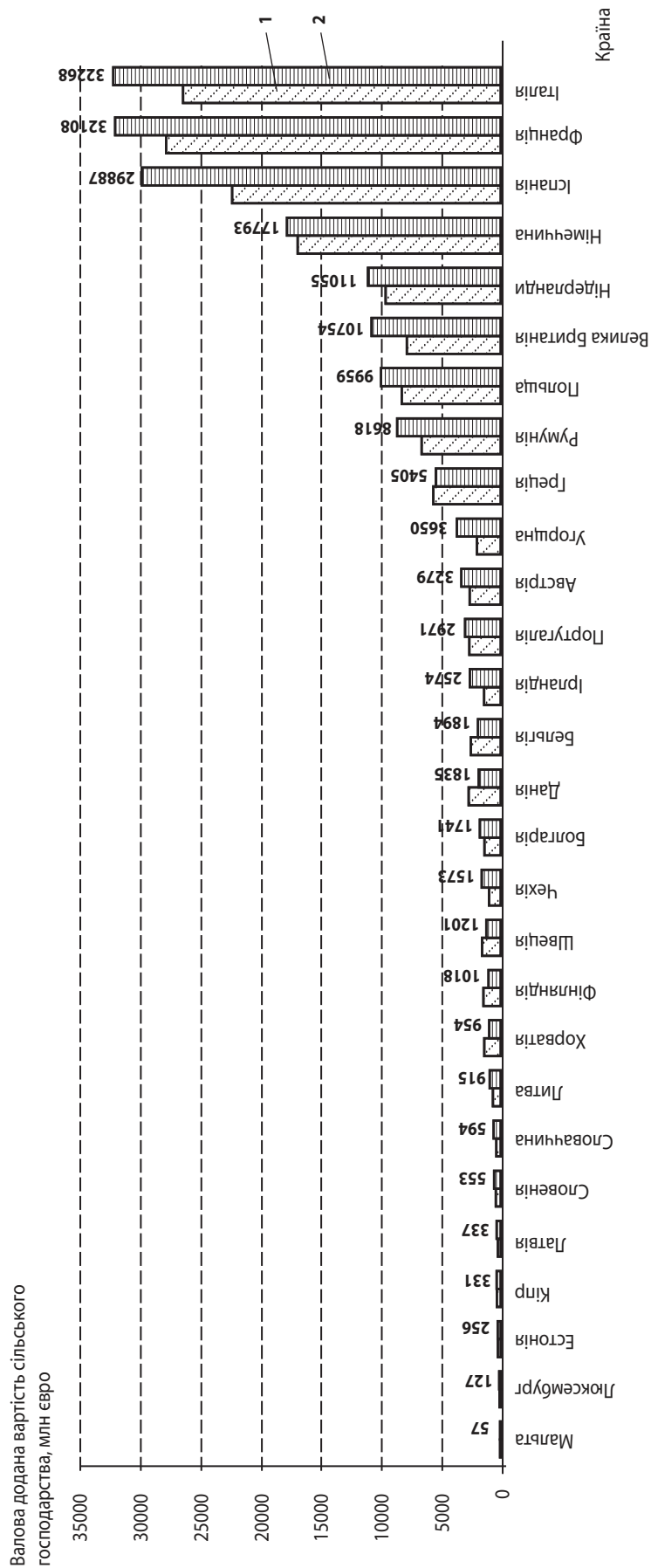

Рис. 8. Розподіл країн ЄС за валовою доданою вартістю сільського господарства

1 - 2000 р.; 2 - 2018 р.
Числові дані відповідають 2018 р.

Джерело: укладено авторами за даними [4]

Таблиця 2

Розподіл сільськогосподарських підприємств країн ЄС за видами сільськогосподарського виробництва, %

Види сільськогосподарської діяльності	Роки		
	2016	2013	2010
Вирощування різних зернових	16,4	15,6	13,7
Вирощування зернових, олійних та зернобобових культур	15,2	14,0	11,1
Змішане рослинництво і тваринництво	10,1	10,6	10,2
Вирощування маслин	7,6	6,3	7,9
Вирощування овець, кіз та іншої худоби	6,2	7,1	6,1
Вирощування різної худоби	5,5	6,7	7,5
Вирощування молочних корів	5,4	5,3	5,7
Вирощування фруктів і цитрусових	5,1	4,9	5,0
Змішане рослинництво	4,7	4,8	4,3
Птахівництво	4,5	5,4	4,8
Виноградарство	4,3	4,3	4,8
Розведення та відгодівля ВРХ	3,9	3,6	3,4
Вирощування інших культур	2,6	2,5	4,1
Вирощування різних багаторічних культур	1,9	1,9	2,2
Свинарство	1,5	1,5	2,7
Інші	4,9	5,6	6,6

Джерело: укладено авторами за даними [11]

Таблиця 3

Використання земель для вирощування сільськогосподарських культур у країнах ЄС, тис. га

Сільськогосподарські культури	Роки		
	2017	2013	2010
1	2	3	4
Зернові культури для виробництва зерна (включаючи насіння), у т. ч.	55 629,81	57 990,54	56 689,89
▪ пшениця та жито	25 930,63	25 814,48	25 738,91
▪ суміші житні, у т. ч. озимі	2 072,12	2 775,92	2 371,19
▪ ячмінь	12 039,71	12 382,13	12 135,36
▪ овес та суміші зернових культур	3 631,80	3 696,10	3 775,92
▪ кукурудза	8 275,99	9 774,71	8 334,98
▪ тритикале (амфидиплоїд жита і пшениці)	2 759,90	2 750,06	2 711,31
▪ сорго	136,47	145,53	113,94
▪ рис	436,09	432,94	473,70
Сухі бобові та білкові культури для виробництва зерна (включаючи насіння та суміші зернових та бобових культур)	2 591,57	1 332,19	1 740,24
Коренеплоди, у т. ч.	3 634,06	3 466,60	3 644,76
▪ картопля (включаючи насіннєву картоплю)	1 746,42	1 741,19	1 788,87
▪ цукровий буряк (без насіння)	1 756,77	1 578,20	1 552,04
Технічні культури, у т. ч.	13 176,03	12 531,25	12 364,43
▪ олійні культури	11 838,41	11 758,77	11 587,33
▪ волоконні культури	475,69	244,94	359,33
▪ тютюн	74,40	96,10	115,68

Закінчення табл. 3

1	2	3	4
Свіжі овочі (включаючи баштанні), у т. ч.	2 119,67	1 791,58	1 988,90
▪ помідори	241,30	230,57	259,47
▪ огірки	31,91	35,03	36,45
▪ морква	119,02	109,73	120,84
▪ цибуля	180,96	157,85	162,75
Полуниця	108,40	97,19	103,76
Багаторічні культури для споживання людиною	11 318,53	12 099,88	11 509,84
Фрукти, ягоди та горіхи (крім цитрусових, винограду та полуниці)	2 285,92	1 038,49	1 149,23
у т. ч. яблука	522,14	536,36	538,04
Цитрусові фрукти	503,04	549,27	587,69
Виноград	3 042,69	3 119,61	3 264,39
Оливки	5 050,30	2 466,14	2 393,07
Культивовані гриби	6,22	1,42	22,87

Джерело: укладено авторами за даними [4]

Питома вага у випуску, %

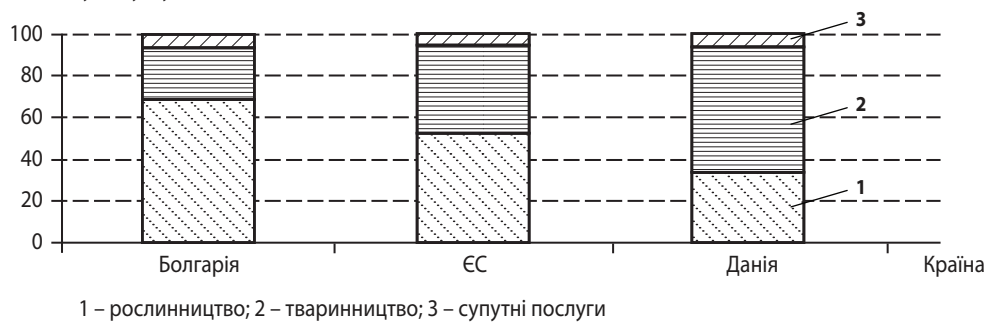

Рис. 9. Структура випуску за напрямками сільського господарства країн ЄС у 2017 р.

Джерело: укладено авторами за даними [4]

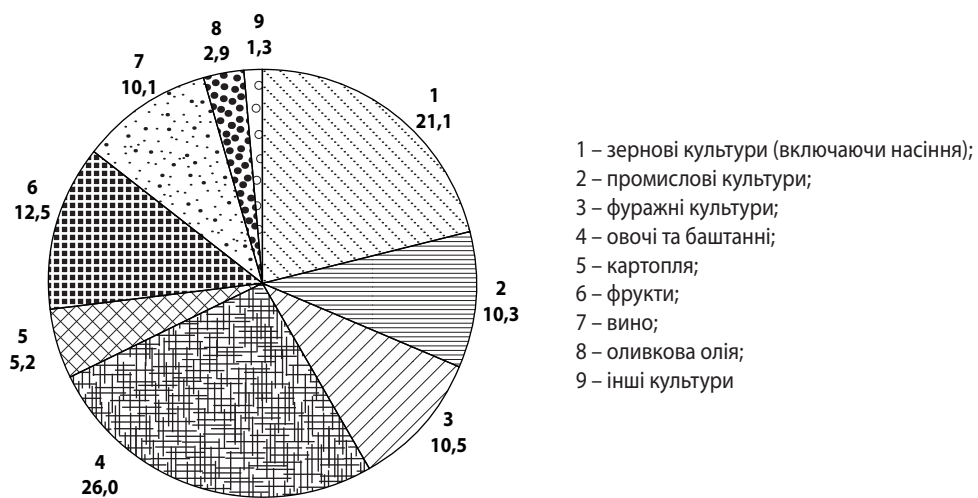

Рис. 10. Вартісна структура випуску рослинництва усіх країн ЄС у 2017 р.

Джерело: укладено авторами за даними [4]

третини усього випуску у вартісному виразі (рис. 11). Вартість виробленої яловичини та свинини майже однакова з незначною перевагою свинини. Птиця у вартості випуску займає лише четверту позицію, а яйця усіх видів – лише 5,8 %.

Протягом 2010–2017 рр. виробництво усіх видів продукції тваринництва у вартісному виразі збільшилося, у ці-

лому збільшення склало 21,6 %. Найбільше зросло виробництво свинини – на 24,3 %, ВРХ (у т. ч. на м'ясо) на 15,1 %, птиці – на 21,9 %, молока – на 24,4 %, яєць – на 30 %.

Таким чином, світова тенденція зрушення структури харчування з рослинної до тваринної продукції, яка пояснюється процесами урбанізації, знаходить своє відображення у динаміці випуску продукції.

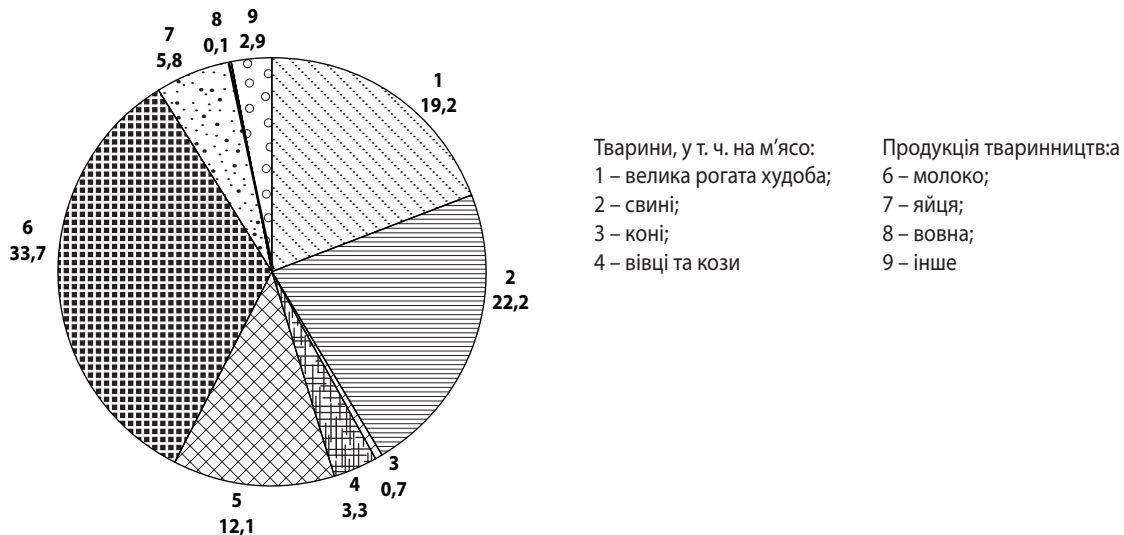

Рис. 11. Вартісна структура випуску продукції тваринництва усіх країн ЄС у 2017 р.

Джерело: укладено авторами за даними [4]

Так само, як і у рослинництві, у виробництві продукції тваринництва між країнами ЄС існують суттєві різниці. Серед країн ЄС лідерами за цим показником є Австрія (26,2 кг), Бельгія (24,6 кг) і Нідерланди (24,5 кг). Найбільше з-поміж розглянутих країн виробляється яловичини у Білорусі (34,4 кг на 1 особу), що відкриває значні перспективи для цієї країни. В Україні виробляється яловичини на рівні Португалії (8,8 кг), але все ж таки більше, ніж у Чехії, Румунії, Греції, Угорщині, Болгарії та Словаччині.

За даними UNCTAD [14], найбільший додатний баланс експорту-імпорту яловичини у 2016–2017 рр. мали Ірландія, Нідерланди і Польща, саме ці країни забезпечують основні потреби країн ЄС у м'ясі ВРХ. При цьому 90–100 % експорту яловичини в усіх країнах припадає саме на країни ЄС. Попри від'ємний баланс країни із невеликими обсягами виробництва яловичини також експортують продукцію, і у них частка того, що експортується поза межі ЄС, найбільша: Болгарія експортує за межі ЄС 28,1 % усього експорту яловичини, Греція – 22,3 %, Португалія – 18,6 %, Словенія – 18,7 %. Сукупних ресурсів виробництва яловичини не вистачає для великих країн ЄС, тому Німеччина імпортує 26,2 % з-за меж ЄС, також значні частину свого імпорту ввозять з країн поза межами ЄС Нідерланди (37,2 % імпорту). Отже, ринок яловичини ЄС є значною мірою закритим, вхід на нього ускладнений необхідністю дотримання високих стандартів безпеки.

У виробництві свинини на 1 особу у 2016 р. абсолютно переважає Данія – 276,7 кг, що майже у 3 рази більше, ніж у наступної за нею Бельгії – 93,8 кг. Україна у порівнянні з країнами ЄС займає одну з останніх позицій – 17,6 кг [14].

Виробництво курячого м'яса також нерівномірно розподілено по країнах ЄС. Лідирували у 2016 р. Нідерланди (61,0 кг на 1 особу), Польща (52,2 кг), Бельгія (40,1 кг). Значним є також відносне виробництво курятини у Білорусі (47,9 кг на 1 особу). На тлі решти показників виробництво 27,4 кг курятини на 1 особу в Україні є позитивним фактом, оскільки це більше, ніж у 2/3 країн ЄС. Це відкриває значні перспективи для українського експорту в ЄС. Але слід зазначити, що переважно імпорт в країни ЄС м'ясної продукції будь-якого виду, так само, як і яловичини, відбувається саме з країн ЄС. Отже, необхідним є дотримання усіх вимог ЄС щодо безпеки харчових продуктів [14].

Данія, Нідерланди, Білорусь та Естонія є лідерами за виробництвом молока на 1 особу, за даними 2016 р. у них було вироблено 938,2 кг, 843,6 кг, 749,9 кг та 594,8 кг на 1 особу відповідно. Виробництво в Україні склало у 2016 р. 238 кг на 1 особу, що дещо вище середнього значення по ЄС (222,5 кг). Потреби у молоці та молочній продукції країн ЄС практично повністю також покриваються виробництвом в країнах ЄС [14].

Лише у виробництві яєць Україна може конкурувати із розвинутими країнами ЄС. У 2016 р. виробництво яєць на 1 особу в Україні склало 347 шт., що відповідає четвертому місцю з-поміж усіх розглянутих країн. Трохи більше виробництво у Латвії – 381 шт., Білорусі – 385 шт., лідируючу недосягну позицію, як і у виробництві курячого м'яса, займають Нідерланди – 639 шт. на одну особу. Отже, подальше нарощування виробництва яєць із дотриманням стандартів ЄС відкриває можливості експорту цієї продукції [14].

Таким чином, основною проблемою у розвитку сільськогосподарського виробництва є його нерівномірність по країнах ЄС із суттєвою перевагою розвинутих країн над тими, що приєдналися до ЄС нещодавно. Дотримання вищих стандартів у виробництві сільськогосподарської продукції вимагає значних ресурсів, що не завжди доступні малим підприємствам та індивідуальним фермерам. З огляду на підписання Україною Угоди про асоціацію із відповідними обов'язками щодо безпечності та якості харчових продуктів, ці проблеми є актуальними і для України. Тому найбільший інтерес становить досвід країн ЄС щодо підтримки конкурентоздатності сільськогосподарських підприємств різного виду.

У сільському господарстві світу набуває все більшої поширеності органічне виробництво. Серед країн ЄС станом на кінець 2016 р. найбільше зареєстровано операторів органічної продукції в Італії – 72154 оператори або 20,3 % усіх операторів ЄС, Франції – 3,2 %, Німеччині – 11,6 % та Іспанії – 11,2 % [4]. При цьому у Німеччині власне виробниками є лише 66,9 % операторів органічної продукції. Найменшою є частка виробників органічної продукції у кількості операторів ринку органічної продукції у Нідерландах – лише 38,6 %. В Італії також зареєстровано найбільшу частину переробників органічної продукції 26,5 %, у Німеччині – 23,1 %, Франції – 20,1 %. Частина з них є одночасно і виробниками і переробниками органічної продукції.

Найбільшу кількість органічного зерна у 2016 р. виробили Іспанія – 800,4 тис. т (32,9 % усього органічного зерна), Швеція – 280 тис. т (11,5 %) і Румунія – 192,4 тис. т (7,9 %) [4]. Отже, розвиток органічного землеробства не є прерогативою лише розвинутих країн і відкриває нові можливості для країн, що розвиваються.

Ситуація із виробництвом органічного м'яса геть інша. Лідерами за результатами 2016 р. є саме розвинуті країни: Італія – 99,1 тис. т (32,2 %), Франція – 50,2 тис. т (16,3 %) та Велика Британія – 47,2 тис. т (15,4 %) [4]. На країни, що приєдналися до ЄС, починаючи з 2004 р., припадає лише 6,4 % виробництва органічного м'яса.

Органічне молоко тією або іншою мірою виробляється майже в усіх країнах ЄС. Але лідерами, як і у виробництві м'яса, є саме розвинуті країни. Так, з 4494,3 тис. т органічного молока (сирого), виробленого у ЄС у 2016 р. найбільшу частку виробили ферми Німеччини – 794,7 тис. т (17,7 %). Значні обсяги також припадають на Францію – 603,7 тис. т (13,4 %), Австрію – 552,3 тис. т (12,3 %), Велику Британію – 519,5 тис. т (11,6 %) та Данію – 516,1 тис. т (11,5 %) [4]. Решта країн виробили у сукупності лише третину усього органічного молока. Отже, у тваринництві, яке для забезпечення вимог вироблення органічної продукції потребує більших ресурсів, ніж рослинництво, переважають розвинуті країни, які наразі майже повністю контролюють ринок органічної продукції ЄС.

Поряд з загальними проблемами сільських територій, які притаманні усім країнам ЄС, вони мають і специфічні проблеми, спричинені різними природними, демографічними, соціальними чинниками.

Головні виклики сільських територій Польщі багато у чому збігаються з проблемами України. За оцінками Eurostat, серед сільського населення поширеною є прихо-

ване безробіття на тлі високого для ЄС загального рівня безробіття 8,3 %. Серед населення, яке працює у сільському господарстві, високий рівень бідності – 32,7 %, та відносно високий рівень ризику соціального виключення (12 % проти 5 % у середньому по ЄС). Ці проблеми зумовлені переважанням малих ферм у структурі сільськогосподарських підприємств: з 1,5 млн ферм близько 55 % мають у розпорядження менше 5 га землі. Через брак техніки на сімейних фермах, слабе підприємництво та впровадження інновацій продуктивність у сільськогосподарському секторі економіки дуже низька. Крім того, 19,4 % орних земель Польщі стикаються з екологічними проблемами, зокрема, піддаються водній та вітровій ерозії, забруднені нітратами, втрачають родючість тощо. Заохочення освічених фахівців до роботи на селі стикається із браком базової інфраструктури та недостатнім розвитком сфери послуг [15].

Специфічною проблемою сільського господарства в Угорщині, яка також характерна і для України, є дуже низький рівень горизонтальної та вертикальної сільськогосподарської кооперації у поєднанні з переважанням малих фермерських господарств (87 % ферм мають менше 5 га землі). Через кліматичні зміни сільське господарство Угорщини потерпає від дисбалансу водних ресурсів і потребує більш ефективного водного менеджменту та іригації земель [16].

Слід зазначити, що велика кількість дрібних фермерів притаманна здебільшого країнам, які приєдналися до ЄС протягом останніх 15 років. Відмінності між структурою сільського господарства країн видно на рис. 12.

Проблеми сільського господарства Литви, яке має більше значення для економіки країни порівняно з середнім по ЄС, за винятком великої кількості приватних лісів, схожі з показаними для інших країн, але для Литви одним з головних ризиків є також низький рівень конкурентоспроможності малих і середніх ферм, значна поляризація у структурі, низький рівень кваліфікації, знань, інновацій та кооперації поряд з дуже високим рівнем безробіття сільського населення (17 %). Залишаються невирішеними питання базової інфраструктури, забезпечення послуг, хоча широкодоступний доступ до Інтернету забезпечений на 98 % території, але 40 % сільського населення знаходиться за межею бідності [17].

Європейське сільське суспільство зазнає далекосяжних змін, а баланс між його різними функціями стає все більш нестабільним. Єврокомісія зазначає, що на цей час назріла необхідність вжити заходів для сприяння збалансованому розвитку сільських територій. Тому здійснюється постійний моніторинг основних напрямів і підходів у вирішенні конкретних проблем сільського суспільства, з урахуванням можливого розвитку соціально-економічної, екологічної та демографічної ситуації.

Сільське суспільство стикається із змінами у сільському господарстві, які матимуть довгострокові наслідки, а також значною диверсифікацією своєї економічної активності, що призводить до зниження відносної важливості сільського господарства. На основі аналізу проблем різних сільських територій країн ЄС можна розрізнити три «стандартні» проблеми розвитку, які разом визначатимуть значною мірою майбутнє сільського суспільства [3]:

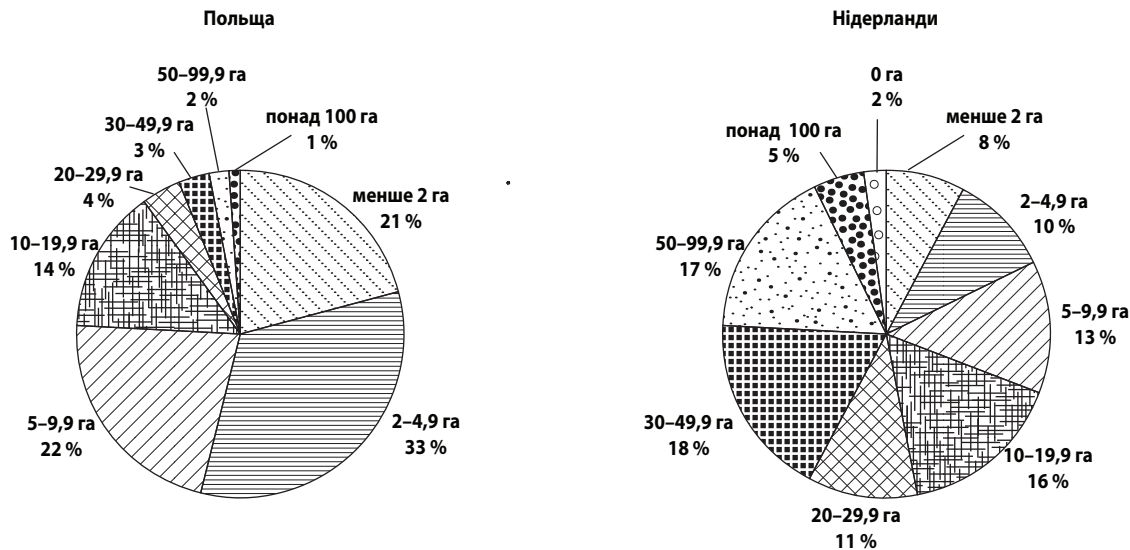

Рис. 12. Полярна структура сільськогосподарських підприємств (ферм) у країнах ЄС за обсягом використовуваної землі

Джерело: укладено авторами за даними [11]

- тиск на сучасний розвиток у сільській місцевості, який здійснюють великі міста та приміські території;
- занепад сільської місцевості, особливо у віддалених середземноморських районах;
- депопуляція і спустошення землі особливо в маргінальних районах: пагорби, гірські райони і острови.

Крім того, до цих проблем слід додати наслідки прогресивної перебудови спільноти сільського господарства у реальних умовах ринку.

Висновки. У цілому для сільських територій та аграрного сектора більш розвинених країн ЄС характерні проблеми старіння населення, екологічні проблеми земель і водних ресурсів, нерівномірність розвитку за регіонами. Для країн, які приєдналися до ЄС у 2004–2007 рр., проблеми сільських територій пов'язані із недостатньою розвиненістю інфраструктури, у тому числі сфери послуг, також старіння населення, великою кількістю дрібних фермерських господарств, які потребують допомоги, втрата робочої сили на селі тощо.

Єврокомісія визначає три основні стратегії для вирішення відповідних «стандартних проблем», описаних вище [3]:

- заходи для посилення захисту сільського середовища шляхом здійснення досліджень і рекомендацій, встановлення лімітів для спільноти щодо екологічних навантажень, заохочення на практиці сільських і лісових господарств до діяльності, яка сприятлива для сільської місцевості і до навколишнього середовища;
- заходи щодо стимулювання та диверсифікації поставок послуг фірм, соціальна та економічна «інформаційно-просвітницька діяльність», поліпшення структури економічної діяльності, створення нової інфраструктури та заходів в галузі освіти та професійної підготовки;

- створення довгострокової політики підтримки сільського населення, зміцнення існуючої ремісничої діяльності та дрібних підприємств, створення підприємств лісової та деревообробної промисловості, сприяння збереженню природного середовища та культурної спадщини.

Таким чином, порівняння проблем розвитку сільських територій в Україні та країнах ЄС дозволило виявити спільні проблеми: депопуляції та старіння населення, спустошення віддалених територій, незадовільний стан базової інфраструктури у менш розвинених країнах ЄС, низьку конкурентоспроможність дрібних сільгоспвиробників, малу кількість молодих фермерів, переважно низьку кваліфікацію та забезпеченість обладнанням дрібних і малих господарств, значне екологічне навантаження на природне середовище. Досвід країн ЄС у розв'язанні цих проблем може бути корисним для України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Sustainable development goals. United Nations. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/hunger/>
2. Статистичний щорічник України за 2016 рік // Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/01/Arch_zor_zb.htm
3. Agriculture and rural development. Rural development 2014–2020 // European Commission. URL: https://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020_en
4. Eurostat. Database // European Commission. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
5. Населення (1990–2018) // Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Трансформація сільського розселення в Україні: кол. моногр. / за ред. Т. А. Заяць. Київ: ІДСД ім. М. В. Птухи НАН України, 2017. 298 с.
7. Світовий банк. URL: <https://data.worldbank.org>
8. Положение дел в области продовольствия и сельского хозяйства. Использование продовольственных систем для

всеобъемлющих преобразований в сельских районах. 2017. FAO UN. Рим, 2017. 191 с.

9. Полякова О. Ю., Хаустова В. Є., Леванда О. М. Аналіз тенденцій та особливостей розвитку сільських територій в Україні. *Бізнес Інформ*. 2020. № 4. С. 230–250.

DOI: 10.32983/2222-4459-2020-4-229-250

10. Young farmers in the EU – structural and economic characteristics. *EU Agricultural and Farm Economics Briefs*. 2017. No. 15. 17 p.

11. Farm indicators by agricultural area, type of farm, standard output, legal form and NUTS 2 regions. European Commission // Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/>

12. Кизим М. О., Полякова О. Ю., Хаустова В. Є. та ін. Концептуальні засади розвитку аграрної сфери та сільських територій України: монографія / за ред. М. О. Кизима. Харків: ФОП Лібуркіна Л. М., 2020. 280 с.

13. Food and Agricultural Organization of United Nations // FAOSTAT. URL: <http://www.fao.org/faostat/en/#home>

14. United Nations Conference on Trade and Development // UNCTADSTAT. URL: <http://unctadstat.unctad.org>

15. Factsheet on 2014–2020 Rural Development Programme for Poland // European Commission. URL: <http://ec.europa.eu/agriculture/rural-development2014-2020>

16. Factsheet on 2014–2020 Rural Development Programme for Hungary // European Commission. URL: <http://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020>

17. Factsheet on 2014–2020 Rural Development Programme for Lithuania // European Commission. URL: <http://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020>

REFERENCES

“Agriculture and rural development. Rural development 2014-2020”. European Commission. https://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020_en

“Eurostat. Database”. European Commission. <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

“Factsheet on 2014-2020 Rural Development Programme for Hungary”. European Commission. <http://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020>

“Factsheet on 2014-2020 Rural Development Programme for Lithuania”. European Commission. <http://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020>

“Factsheet on 2014-2020 Rural Development Programme for Poland”. European Commission. <http://ec.europa.eu/agriculture/rural-development2014-2020>

“Farm indicators by agricultural area, type of farm, standard output, legal form and NUTS 2 regions. European Commission”. Eurostat. <https://ec.europa.eu/eurostat/>

“Food and Agricultural Organization of United Nations”. FAOSTAT. <http://www.fao.org/faostat/en/#home>

Kyzym, M. O. et al. *Kontseptualni zasady rozvytku ahrarnoi sfery ta silskykh terytorii Ukrainy* [Conceptual Bases of Development of Agrarian Sphere and Rural Territories of Ukraine]. Kharkiv: FOP Liburkina L. M., 2020.

“Naselennia (1990-2018)” [Population (1990-2018)]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Poliakova, O. Yu., Khaustova, V. Ye., and Levanda, O. M. “Analiz tendentsii ta osoblyvostei rozvytku silskykh terytorii v Ukraini” [Analyzing the Problems and Tendencies in the Development of Rural Territories in Ukraine]. *Biznes Inform*, no. 4 (2020): 230-250.

DOI: 10.32983/2222-4459-2020-4-229-250

Polozheniye del v oblasti prodovolstviya i selskogo khozyaystva. Ispolzovaniye prodovolstvennykh sistem dlya vseobemlyushchikh preobrazovaniy v selskikh rayonakh [Situation in the Field of Food and Agriculture. Use of Food Systems for Comprehensive Transformation in Rural Areas]. Rim: FAO UN, 2017.

“Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2016 rik” [Statistical Yearbook of Ukraine for 2016]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/01/Arch_zor_zb.htm

“Sustainable development goals. United Nations”. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/hunger/>

Svitovyi bank. <https://data.worldbank.org>

Transformatsiia silskoho rozselennia v Ukraini [Transformation of Rural Settlement in Ukraine]. Kyiv: IDSD im. M. V. Ptukhy NAN Ukrainy, 2017.

“United Nations Conference on Trade and Development”. UNCTADSTAT. <http://unctadstat.unctad.org>

“Young farmers in the EU - structural and economic characteristics”. *EU Agricultural and Farm Economics Briefs*, no. 15 (2017).

Стаття надійшла до редакції 13.05.2020 р.